

BERIN BAJRIĆ
(Sarajevo)

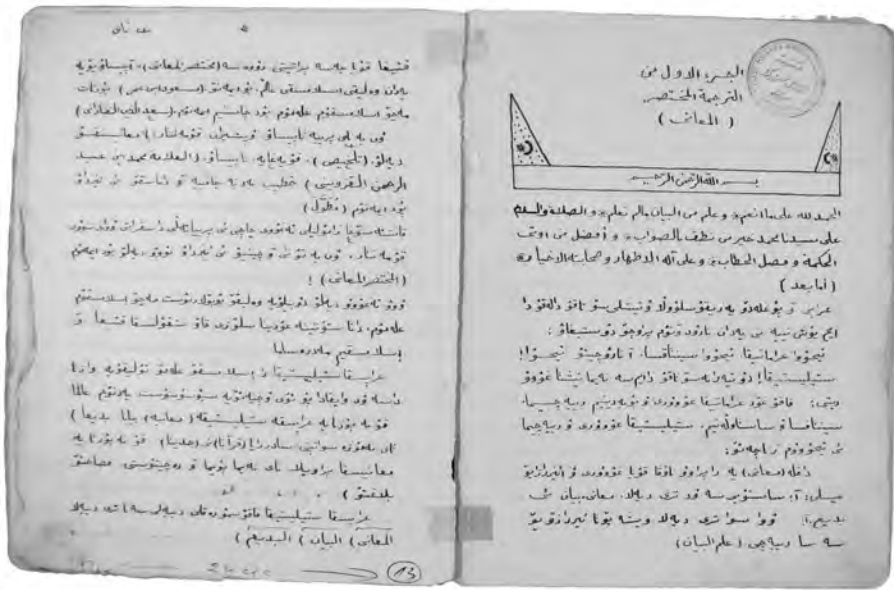
ME 'ANIJA MUSTAFE EF. REDŽIĆA
PRILOG PROUČAVANJU ARAPSKÉ STILISTIKE U BOSNI I
HERCEGOVINI U PRVOJ POLOVINI XX STOLJEĆA

Ključne riječi: književnost, arapska stilistika, XX stoljeće, Bosna i Hercegovina, Mustafa ef. Redžić.

1. UVODNE NAPOMENE

U ovom radu nastojat ćemo predstaviti rukopisno djelo iz oblasti arapske stilistike čiji je autor Mustafa ef. Redžić¹ a napisano je na bosanskom

¹ Mustafa ef. Redžić je rođen 1907. godine u Atmačićima kod Bijeljine. Još kao dijete sticao je znanje pred svojim ocem, Omerom ef. koji je dugi niz godina bio imam u Atmačićima. Osnovno obrazovanje koje je završio bilo je mektepskog karaktera. Nakon osnovnog školovanja u rodnom mjestu, Redžić upisuje Čačak medresu u Brčkom, koju završava 1927. godine s odličnim uspjehom. Nakon kraćeg vremena, pohađa i imamsko-matičarski kurs u Behram-begovoj medresi u Tuzli. Nakon završenog kursa, Mustafa ef. nastavlja svoje obrazovanje i usavršavanje u islamskim disciplinama pred Eminom ef. Čolićem (poznati alim, tzv. "carigradski idžazetlija"), koji je kao imam radio u susjednom džematu, Glinjima. Redžić je kod Emina ef. pune tri godine intenzivno slušao predavanja iz arapskog i turskog jezika, tefsira, hadisa i fikha. Redžić se toliko osposobio da je tečno mogao govoriti i pisati na ova dva orijentalna jezika. Dobro je poznavao i fikh, a pouzdano se zna da se bavio izučavanjem djela *Multekal ebhur* (Multaqā al-'abḥur) koje je napisao Ibrāhīm al-Ḥalabī (u. 1549.) a koje je bilo najveći kodeks šerijatskog prava u Osmanskom carstvu. Svoj rad kao imam započinje u svom rodnom mjestu, Atmačićima, 1936. godine i tu radi nekoliko narednih godina. Za vrijeme jednog ramazana (pretpostavlja se 1958. godine) radio je kao imam i vaiz Namazdah džamije u Zvorniku, a poslije toga nekoliko godina radio je kao imam i muallim čaršijske džamije u Srebrenici. U svome radu bio je veoma aktivan i cijenjen službenik. Naročitu pažnju je poklanjao čitanju knjiga, a iza sebe je ostavio i dosta veliku biblioteku. Kako navodi Hifzija

Faksimil autografa djela *al-Ġuz' al-'awwal min al-tarġama al-Muhtaṣar (al-ma'ānī)*, Sarajevo, GHB br. 6742, (fol. 1b-2a), prva i druga stranica.

jeziku arebičkim pismom, te se ubraja u djela bosanske alhamijado pismenosti. Prema autorovom naslovu, ovo bi trebao biti prijevod prvog dijela (*al-fann al-'awwal*) al-Taftāzānījeva (u. 1388.) djela *al-Šarḥ al-muhtaṣar li Talḥiṣ al-Miftāḥ (Kratki komentar "Sažetka 'Ključca")*, poznatog i pod nazivom *Muhtaṣar al-ma'ānī (Kompandij stilistike)* koji govori o znanosti o značenjima (*'ilm al-ma'ānī*). Po svojoj prilici, djelo je pisano rukom autora negdje u prvoj polovini XX stoljeća. Djelo se u obliku rukopisa, pod na-

Suljkić, Redžić je veoma često pisao vlastite bilješke na knjigama koje je čitao. Ove bilješke koje tretiraju razna vjerska pitanja pisao je na praznim početnim listovima i uz sami tekst, i to na bosanskom jeziku arebičkim pismom. Budući da je mnogo volio arapski jezik koji je stalno izučavao, pristupio je prevođenju poznatog djela iz arapske stilistike, al-Taftāzānījevog *Muhtaṣara*. Započeo je prevođenje prvog dijela koji govori o znanosti o značenjima (*'ilm al-ma'ānī*). Ovaj rukopis je napisan na arebici a kasnije je poklonjen Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Inače, ovo Redžićevo djelo je poznato i pod nazivom "Me'anija". Treba istaći da je Mustafa ef. Redžić, osim što je kod naroda bio poznat kao istaknuti alim, bio i istaknuti učesnik većine društveno-političkih zbivanja. Važno je spomenuti njegovo učešće u potpisivanju *Bijeljinske rezolucije* od 2.12.1941. u kojoj se tražilo od okupacionih snaga da poštede srpsko pravoslavno stanovništvo od ubijanja i protjerivanja. Nakon što je penzionisan, vratio se u Atmačiće gdje je, bez ikakve naknade, radio kao imam sve do svoje smrti 1979. godine. Opširnije u: Hifzija Suljkić, "Mustafa ef. Redžić. Uz 4-godišnjicu smrti", *Glasnik VIS-a* 6/83., Vrhovno islamsko starješinstvo u SFRJ, Sarajevo, 1983., str. 879-881. Dalje: Suljkić, *Mustafa ef. Redžić...*

slovom *al-Ġuz' al-'awwal min al-tarġama al-Muhtaṣar (al-ma'ānī)* (*Prvi dio prijevoda "Sažetka" (Znanost o značenjima)*) nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.² Ovaj do sada rijetko spominjani rukopis je također poznat i kao *Me'anija Mustafe ef. Redžića*.³

2. OSVRT NA ARAPSKU STILISTIKU U BOSNI

Nakon što je Bosna potpala pod osmanlijsku vlast, počinje se u određenom obimu širiti i arapsko-islamska kultura u okviru koje se izučavala i arapska književnost. Ova književnost nikada nije bila izučavana bez ozbiljnijeg uvođenja u klasičnu arapsku stilistiku. Kako Duraković navodi, dovoljan razlog za uvođenje arapske stilistike u sistem obrazovanja bio je *Kur'an* koji je i sam bremenit književnim vrijednostima.⁴ Arapska stilistika se stoljećima izučavala u raznim vrstama bošnjačkih škola tako da su Bošnjaci ostavili određeni broj djela posvećenih arapskoj stilistici, uglavnom udžbeničkog karaktera. Jedan od najpoznatijih bošnjačkih učenjaka koji su se bavili arapskom stilistikom svakako je Hasan Kafija Pruščak (u. 1615.) sa svojom preradbom poznatog djela iz arapske stilistike *Talhīs al-Miftāh (Sažetak "Ključa znanosti")*, od jednog od najpoznatijih arapskih stilističara Ġalāl al-Dīn al-Qazwīnija, a ta preradba nosi naslov *Tamhīs al-Talhīs (Prečišćenje "Sažetka")* te sa komentarom svoga djela pod naslovom *Šarḥ Tamhīs al-Talhīs (Komentar "Prečišćenja 'Sažetka')*. Osim Pruščaka, u hronološkom slijedu treba spomenuti i ostale najpoznatije bošnjačke autore koji su se bavili arapskom stilistikom.⁵

Muhammed Musić Allamek iz Sarajeva (u. 1636.) napisao je djelo pod naslovom *Hāšiya 'alā Šarḥ al-Šarīf al-Ġurġānī 'alā Miftāh al-'ulūm (Glosa uz al-Džurdžanijev "Komentar 'Ključa znanosti')*. U svoje vrijeme ovaj učenjak je bio svjetski poznat i u djelu koje je napisao na briljantnom arapskom jeziku polemizira sa svim prethodnim komentatorima i glosatorima *Ključa znanosti*.⁶

² Vidjeti u: *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa, svezak sedmi*, Haso Popara i Zejnil Fajić, GHB u Sarajevu, London-Sarajevo, 2000.

³ Suljkić, *Mustafa ef. Redžić...*, str. 880.

⁴ Vidjeti: Esad Duraković, *Arapska stilistika u Bosni. Ahmed Sin Hasanov Bošnjak o metafori*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XXIII, Sarajevo, 2000., str. 24.

⁵ O ovim, ali i o ostalim autorima iz Bosne koji su pisali na orijentalnim jezicima vidjeti opširnije u: Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973., te u: Amir Ljubović i Sulejman Grozdanić, *Prozna književnost Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima*, Orijentalni institut, Posebna izdanja XVII, Sarajevo, 1995.

⁶ Esad Duraković je radio na djelu ovog poznatog autora godinu dana pred agresiju na Bosnu i Hercegovinu, u okviru projekta prijavljenog na Orijentalnom institutu

Mustafa Ejubović iz Mostara poznat pod nadimkom Šejh Jujo (u. 1658. ili 1660.) je napisao dva djela iz ove oblasti, i to: *Ḥawāšī ‘alā ḥawāšī šayḥ al-islām al-Harawī ‘alā ‘al-Muḥtaṣar fī ‘ilm al-ma‘ānī* (Glosa uz “Glosu šejhul-islama al-Harawija uz ‘Kompendij stilistike”) te djelo *Šarḥ ‘alā Dībāğa al-Muḥtaṣar fī ‘ilm al-ma‘ānī* (Komentar “Uvodu u ‘Kompendij stilistike”).

Mahmud Damad iz Mostara (u. 1688.) je napisao djelo o trećem dijelu arapske stilistike pod naslovom *al-Badī‘iyya*. Kako navodi Šabanović, postoji mišljenje da je Damad napisao samo komentar djela pod ovim naslovom, a da je osnovno djelo napisao Ibn Ğābir.⁷

Ahmed sin Hasanov Bošnjak (u. 1755.) napisao je djelo *Muḥīd ‘alā al-Farīda* (Oplemenjivanje “Dragulja”) koje je napisano kao komentar al-Samarqandijevog djela *al-Farīda fī al-‘isti‘āra* (Biser o metafori).

Sve do novijih vremena, koliko je u literaturi poznato, u Bosni i Hercegovini se nije pisalo o klasičnoj arapskoj stilistici. Iz perioda pred Drugi svjetski rat treba spomenuti dva djela koja se ne bave direktno arapskom stilistikom već stilom *Kur’ana*. To su širi rad Tajiba Okića preveden sa turskog jezika pod nazivom *Stil i učenje Kur’ana* koji je naknadno objavljen u časopisu *Islamska misao*, te djelo H. Šabana Hodžića *Kur’an je najveća Muhammedova mudžiza* objavljeno u *Glasniku VIS-a* u nekoliko dijelova 1934. godine.⁸

Tek u novije vrijeme intenzivira se rad na polju klasične arapske stilistike u Bosni i Hercegovini. U prvom redu treba spomenuti Teufika Muftića i njegovu knjigu *Klasična arapska stilistika* koja predstavlja prvi pokušaj da se u formi udžbenika iznese sve najbitnije iz ove oblasti. Potom, neizostavno je i ime Esada Durakovića koji je 2000. godine objavio knjigu *Arapska stilistika u Bosni. Ahmed Sin Hasanov Bošnjak o metafori*. U ovoj knjizi autor je objavio prijevod Bošnjakovog djela *Muḥīd ‘alā al-Farīda*, koje je posvećeno metafori. Rad predstavlja prvi integralni prijevod nekog djela iz arapske stilistike na bosanski jezik. Osim prijevoda, Duraković je uradio i redakturu izvornika, popratio tekst opširnim komentarima, sačinio rječnik termina i napisao uvodnu studiju pod nazivom “Arapska stilistika kao zasnova znanost”. Osim ove knjige, Duraković godinama piše i objavljuje radove iz oblasti stilistike *Kur’ana* u kojima na nov način, koristeći se metodama savremene stilistike, ukazuje na stilske vrijednosti kur’anskog teksta.

u Sarajevu, ali su, nažalost, i Allamekov rukopis i Durakovićevi materijali izgorjeli onoga dana kada su srpski agresori spalili Institut. (Pogledati fusnotu u: Esad Duraković, *Arapska stilistika u Bosni. Ahmed Sin Hasanov Bošnjak o metafori*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XXIII, Sarajevo, 2000.)

⁷ Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973., str. 370-371.

⁸ Vidjeti: Džemaludin Latić, *Stil kur’anskog izraza*, El-Kalem, Sarajevo, 1999., str. 22.

Njegova knjiga koja je izašla 2007. godine pod naslovom *Orijentologija. Univerzum sakralnoga teksta*⁹ većim djelom obrađuje stilske potencijale kur'anskog teksta.

Kur'anskim stilom bavi se i Džemaludin Latić koji je 1999. godine na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu odbranio doktorsku disertaciju iz oblasti stilistike *Kur'ana*. Ova disertacija koja nosi naslov *Stil kur'anskog izraza* objavljena je pod istim naslovom 2001. godine. U njoj Latić daje historijski presjek rada na proučavanju kur'anskog 'i' *gāza*, navodeći najvažnije poglede na ovaj fenomen, te opširno govori o fonostilistici *Kur'ana*, morfostilistici i semantostilistici kur'anskog izraza, tropici *Kur'ana*, sintaktostilistici kur'anskog izraza, poetici kur'anskih kazivanja i u posljednjem poglavlju donosi stilističku analizu pojedinih sura.¹⁰

Jusuf Ramić je 2004. godine objavio knjigu *Arapska stilistika u svjetlu Kur'ana i hadisa Allahovog Poslanika*. U ovoj knjizi Ramić govori o gramatičkoj i stilističkoj analizi rečenice u *Kur'anu*, o kur'anskom i hadiskom poređenju, te o stilskim sredstvima u *Kur'anu* i Hadisu.¹¹

Svojim magistarskim radom koji nosi naslov *Arapska stilistika u djelu Hasana Kafije Pruščaka* koji je pod istim naslovom i objavljen 2007. godine, Munir Mujić se također svrstao među savremene bošnjačke autore koji se bave arapskom stilistikom. Naime, Mujić je u svom radu dao cjelovit prijevod Pruščakovog djela *Tamhīṣ al-Talhīṣ (Prečišćenje "Sažetka")* te metodom analitičkog komentara prokomentarisao njegov sadržaj. Komentare je dao u vidu fusnota koje prate tekst rukopisa. Mujić je nedavno na Filozofskom fakultetu u Sarajevu odbranio i doktorsku tezu iz oblasti arapske stilistike koja nosi naslov *Tropi i figure u arapskoj stilistici*.¹²

3. HISTORIJSKI I DRUŠTVENI KONTEKST DJELA PRVI DIO PRIJEVODA "SAŽETKA" (ZNANOST O ZNAČENJIMA)

Vrijeme u kojem je živio Mustafa ef. Redžić je vrijeme kada se bošnjački korpus nalazio na, kako to Duraković navodi, "povijesnoj vjetrometini, između lažno zavodljivog srpstva i hrvatstva, bez mogućnosti da

⁹ Vidi: Esad Duraković, *Orijentologija. Univerzum sakralnoga teksta*, Tugra, Sarajevo, 2007.

¹⁰ Vidi: Džemaludin Latić, *Stil kur'anskog izraza*, El-Kalem, Sarajevo, 1999.

¹¹ Vidi: Jusuf Ramić, *Arapska stilistika u svjetlu Kur'ana i hadisa Allahovog Poslanika*, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, Sarajevo, 2004.

¹² Vidi: Munir Mujić, *Arapska stilistika u djelu Hasana Kafije Pruščaka*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2007., i Munir Mujić, *Tropi i figure u arapskoj stilistici*, (neobjavljena doktorska teza, odbranjena na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 2009. godine), rukopis na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

artikulira i nominira nacionalnu samobitnost”.¹³ To je vrijeme kada je najveći broj bošnjačke uleme zašutio, kada se muslimani odsijecaju od svoje kulturne tradicije i kada narod koji je imao tako bogatu povijest i kulturu odjednom ostaje bez te bogate tradicije izolirane u nepoznatost orijentalnih jezika a tako ostaje i nepismen iako je stoljećima stvarao u velikome civilizacijskome krugu.¹⁴ Zanimljivo je i to da je Redžić praktično vršnjak jednog od najvećih bošnjačkih učenjaka i prosvjetitelja, Mehmeda ef. Handžića (1906-1944.) o čijem prosvjetiteljskom radu, ali i o vremenu i prilikama u kojima je živio, mnogo znamo. Handžićev prosvjetiteljski rad obiluje korisnim informacijama na osnovu kojih se može ocijeniti, kako stanje i prilike u kojima su živjeli Bošnjaci, tako i njihov rad na polju nauke. Stoga će nam, između ostalog, i ti podaci poslužiti da vremenski situiramo i vrednujemo Redžićevo djelo. Shodno ovim podacima, ali isto tako analizirajući njegovo djelo, moguće je izvesti neke zaključke. Redžić zajedno sa Handžićem dijeli veoma tešku sudbinu Islamske zajednice, kako za vrijeme Kraljevine Jugoslavije, tako i za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske. Ova vremena pružala su male šanse da se na tu sudbinu značajnije utiče, a kamoli da se ona preinači i povoljnije oblikuje. Kako Karić navodi, ulemanski prvaci u vremenima pred Drugi svjetski rat i tokom njega najčešće imaju društvene angažmane koji “proizilaze više iz moranja i tegobnosti vremena, nego li iz slobodnog izbora”.¹⁵ Ovo je vrijeme koje Zebiri naziva “vremenom zalaska uleme”. Za to, kako ona smatra, postoji više razloga, a jedan od snažnih faktora je i uvjerenje da je ulema sterilna, bez efikasnog znanja, izvan svijeta i društva zbog toga što je, kako se posvuda govorilo, pregažena vremenom i savremenošću. Naročito u tumačenju islama krajem XIX i početkom XX stoljeća nastaje svojevrsna praznina.¹⁶ Drugi faktor je činjenica da se u ovo vrijeme vodila borba za kontrolu nad simboličkim bogatstvom islama između modernističke i laičke muslimanske inteligencije, s jedne, i uleme s druge strane. I jedna i druga strana priznaju vječne vrijednosti islama, ali se međusobno bore za monopol nad tumačenjem i kontrolom tih vrijednosti.¹⁷ Ulema, dakle, više nije jedini tumač islama. Njoj se ne samo osporava, već se nastoji da joj se oduzme ova funkcija od strane bošnjačkih intelektualnih krugova modernističkog ubjeđenja, koji u svoju odbranu stalno ponavljaju krilaticu

¹³ Esad Duraković, *Prolegomena za historiju književnosti orijentalno-islamskoga kruga*, Connectum, Sarajevo, 2005., str. 174.

¹⁴ Ibid., str. 175.

¹⁵ Enes Karić, “Širina Handžićeva djela”, u: Mehmed Handžić, *Izabrana djela, knjiga IV, Tefsirske i hadiske rasprave*, Ogledalo, Sarajevo, 1999., str. 9.

¹⁶ Ibid., str. 9.

¹⁷ Ibid., str. 10.

Lā rahbāniyya fī al-'islām (u islamu nema svećenstva), ciljajući tako na nepotrebnost uleme.¹⁸ Iz ovoga proizlazi da je ovo vrijeme i vrijeme rađanja sekularne inteligencije u Bosni i Hercegovini.

To je također vrijeme u kojem se još uvijek nije smirio sukob između starih, tradicionalističkih gledanja na funkciju nastave i novih, modernijih shvatanja, koja su tražila korijenite izmjene u cjelokupnoj organizaciji vjerskih škola, te posebno napuštanje preživjelih metodičkih i didaktičkih principa. Naročito su se vršili korjeniti zahvati u reformi vjerskog obrazovanja. Kako Huković navodi, prelaženje sa starog na novo nije išlo tako jednostavno a naročito su se ta nova gledanja teško provodila u život.¹⁹ Redžić praktično nasljeđuje vrijeme ovih velikih reformi koje su se kroz jedan dugi period postepeno uvodile, te niz aktivnosti na polju zamjene turskog jezika bosanskim u vjerskim školama. Svojim djelom pisanim na bosanskom jeziku arebičkim pismom Redžić makar jednim dijelom nastavlja rad na širenju bosanskog jezika u školama započet od strane pionira ovog poduhvata, kakav je bio Ibrahim Smajić Seljubac sa djelom *Elif bai bosnevi*. Redžić je morao biti upoznat sa djelom ovog učenjaka, ako ništa onda zato što je Seljubac živio i radio u Tuzli koja je blizu mjesta odakle je Redžić, ali i zato što je, kako smo to već naveli, bio istinski ljubitelj knjige. Upravo Seljubac u svom djelu upućuje zahtjev da se sva vrednija djela s turskog prevedu na bosanski jezik.²⁰ Redžić praktično nasljeđuje muslimanske reformatore poput Omera Hume, Edhema Berbića, Mehmeda Agića i već spomenutog Seljubca, koji su bili odlučni zagovarači reforme vjerskog obrazovanja a s tim i uvođenja bosanskog jezika i prevođenja vjerskih knjiga na bosanski jezik čime su se snažno usprotivili tadašnjem ustrojstvu obrazovnog sistema i u njemu nepodobnim oblicima obrazovanja, zaostalim metodama i osobito zastarjelim programom.

Dakle, sa sigurnošću možemo zaključiti da je Redžić svojim naučnim angažmanom djelovao u periodu pred Drugi svjetski rat i za vrijeme Drugog svjetskog rata, jer je u to vrijeme, naročito neposredno prije rata, mogao biti u punoj životnoj ali i prosvjetiteljskoj snazi. Također, budući da je bio Handžićev savremenik, smatramo da je vjerovatno bio u kontaktu sa njegovim djelima i radovima. Razlog više da vjerujemo u ovo jeste i činjenica da su Handžićevi radovi bili štampani i u časopisima poput *Glasnika Vrhovnog islamskog starješinstva* koji je bio dostupan naročito službenicima Islamske zajednice kakav je bio Redžić.

¹⁸ Ibid., str. 11.

¹⁹ Muhamed Huković, *Alhamijado književnost i njeni stvaraoci*, Svjetlost, Sarajevo, 1986., str. 216. Dalje: Huković, *Alhamijado književnost...*

²⁰ Ibid., str. 219.

Treba napomenuti da na ne tako velikom prostoru u to vrijeme djeluje više medresa, što nas navodi na zaključak da je Redžić, osim što je završio brčansku Čačak medresu i pohađao kurs u Behram-begovoj medresi, mogao biti i u nekom drugom smislu u vezi sa tim obrazovnim institucijama.

Djelo koje je Redžić napisao je iz oblasti klasične arapske stilistike koja spada u rang “viših” predmeta koji su se izučavali u tadašnjim medresama ali i drugim školama u Bosni i Hercegovini. Kasumović, naime, navodi da se u Osmanskoj carevini, pa tako i u Bosni, u nižim (*hašije-i tedžrid*) medresama, ali i u medresama od 30 akči, arapska stilistika predavala uglavnom po al-Taftāzānījevim djelima.²¹ Znamo li uz to i da je jedan od bošnjačkih najvećih učenjaka, Hasan Kafija Pruščak preradio jedno od najčešće prerađivanih i komentarisanih djela iz klasične arapske stilistike, al-Qazwīnījevo djelo *Talhīs al-Miftāh*, kojeg i sam al-Taftāzānī komentariše, nimalo ne čudi što i Redžić, komunicirajući sa dvojicom navedenih učenjaka, želi da se uključi u tradicionalne naučne tokove i da doprinos radu na polju ove nauke. Kasumović također navodi da su veoma često i sami muderisi osmanskih škola, pored nastavnog rada u školama kao istaknuti učenjaci svoga doba bavili se i znanstvenim radom i pisanjem, bilo pripremajući komentare ili kratke kompendije u pedagoško-didaktičke svrhe, bilo istražujući određena teološka, filozofska ili druga znanstvena pitanja.²² Redžićevo djelo i njegovo pregalaštvo nas podsjećaju na neku od upravo navedenih aktivnosti. Njegova stručnost i upućenost u arapsku stilistiku, ali i u islamske nauke općenito, koju on pokazuje u svome djelu, daje nam za pravo da pretpostavimo kako je ovo djelo – da je kojim slučajem završeno – te da je doživjelo svoje objavljivanje – moglo poslužiti i kao udžbenik za neku od medresa ili srednjih škola.

4. RUKOPIS DJELA AL-ĞUZ' AL-'AWWAL MIN AL-TARĜAMA AL-MUĤTAŞAR (AL-MA'ĀNĪ) – PRVI DIO PRIJEVODA “SAŽETKA” (Znanost o značenjima)

Rukopisno djelo *al-Ğuz' al-'awwal min al-tarĝama al-MuĤtaşar (al-ma'ānī)* ili u prijevodu na bosanski jezik *Prvi dio prijevoda “Sažetka” (Znanost o značenjima)* nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Rukopis ima 111 strana pisanih nekom vrstom hemijske olovke,

²¹ Vidjeti: Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, Islamski kulturni centar Mostar, Mostar, 1999., str. 34.

²² Ibid., str. 34.

crne i plave. Pismo je *nash* sa mješavinom *ta'liqa*. Papir na kojem je rukopis napisan je sveska iz prve polovine XX stoljeća. Naslovi poglavlja stavljeni su često u zagrade. Citati na arapskom jeziku su mjestimično nadvučeni crvenom linijom. U rukopisu postoji originalna paginacija po stranicama. Autor ponekad u fusnotama navodi citate na arapskom jeziku. Kao i u mnogim drugim djelima iz ove oblasti, ni u ovom djelu stihovi, citati i kur'anski ajeti nisu izdvojeni iz teksta.

Rukopis je napisan na bosanskom jeziku arebičkim pismom. Analizirajući ortografske osobenosti arebice kojom se koristio Redžić, da se zaključiti kako se, bez imalo sumnje, radi o "matufovači" Mehmeda Džemaludina Čauševića, najvećeg i najumnijeg reformatora arebice koji je do kraja proveo vukovski princip fonologizacije i iznašao optimalna rješenja za arebicu.²³ Kako arebica ne poznaje interpunkcijske znakove poznate u latinici, tako se i autor rjeđe koristio njima.²⁴

5. STRUKTURA I SADRŽAJ DJELA *PRVI DIO PRIJEVODA* "SAŽETKA" (ZNANOST O ZNAČENJIMA)

Djelo *al-Ġuz' al-'awwal min al-tarġama al-Muhtašar (al-ma'ānī)*, ili u prijevodu na bosanski jezik *Prvi dio prijevoda "Sažetka" (Znanost o značenjima)*, svojom strukturom djelimično podsjeća na preradbe klasičnih arapskih djela koje su radili bošnjački autori koji su pisali na orijentalnim jezicima. Ipak, jedna od najočitijih razlika jeste ta da je ovo djelo napisano na bosanskom jeziku arebičkim pismom a ne na nekom od tri orijentalna jezika na kojima su pisali bošnjački autori. Iz samog naslova jasno je da se radi o nekoj vrsti prijevoda prvog dijela al-Taftāzānījevog poznatog djela *Muhtašar al-ma'ānī (Kompendij stilistike)* a taj prvi dio posvećen je onom što se u arapskoj stilistici naziva *'ilm al-ma'ānī – znanost o značenjima*. Što se tiče formalne organizacije ovog rukopisnog djela, za razliku od većine djela iz ove oblasti, ona raspoznaje podjelu na poglavlja i potpoglavlja. S druge strane, kao i u ostalim djelima iz ove oblasti, ni u ovom djelu nisu markirani ili izdvojeni ajeti ili stihovi iz ostalog teksta.

²³ O tome vidjeti: Srđan Janković, "Ortografsko usavršavanje naše arebice", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 38/1988., Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1989., str. 34.

²⁴ Treba napomenuti da prilikom transliteracije teksta na latinicu nismo ni na koji način intervenisali u tekstu, što znači da ni interpunkcijske znakove nismo stavljali prema vlastitom nahođenju već samo tamo gdje ih je autor stavljao, bez obzira da li je taj njegov postupak bio u skladu sa danas važećim pravopisom ili ne. Za arapske termine koje autor navodi u izvornom obliku koristili smo naučnu ZDMG transkripciju. Kur'anske ajete koje autor navodi na arapskom jeziku kao primjere, te arapske riječi koje adaptira u bosanski jezik nismo stavljali u transkripciju.

Djelo je strukturirano tako da autor nakon rimovane i ritmizirane zahvale Allahu i donošenja blagoslova na Poslanika, a.s., piše vrlo zanimljiv uvod u kojem hvali Arape i njihova dostignuća na polju izučavanja stilistike te naglašava da je arapska stilistika nezaobilazna znanost za svakog onog ko se misli ozbiljnije baviti kur'anskom egzegezom (tafsīr) i poslaničkom predajom (ḥadīṭ). Tako Redžić kaže:

Arapi u pogledu jezikoslovlja otišli su tako daleko da ih još nije ni jedan narod u tom pravcu dostigao. Njihova gramatika njihova sintaksa a naročito njihova stilistika dotjerane su tako da im se nejma ništa govoriti: kako god gramatika govori o pojedinim riječima sintaksa o sastavljenim stilistika govori o riječima i njihovom značenju. Dakle (ma'ānī) je zapravo nauka koja govori o izražaju misli a sastoji se od tri djela ma'ānī bayān i baḍī'. Ova sva tri djela više puta izrazuju se sa riječi ('ilm al-bayān)... Arapska stilistika za islamsku ulemu toliko je važna da se od vjkada po njoj očituje sposobnost jednog alima. Ko ne pozna je arapsku stilistiku (ma'ānī bayān i baḍī') taj ne može svatiti sadržaja Kur'ana i Hadisa.²⁵

Na samom početku Redžić naglašava da će slijediti knjigu poznatog islamskog učenjaka Sa'd al-Dīna al-Taftāzānīja i njegovo djelo *Muḥtaṣar al-ma'ānī*. Uz ovo Redžić donosi i nekoliko informacija o autoru i nastanku samog djela.

Redžić potom, u formi poglavlja i objašnjenja koja često slijede nakon poglavlja – bilo direktno prevodeći bilo dajući vlastiti komentar prijevoda – navodi informacije iz ovog dijela klasične arapske stilistike. Autor najčešće slijedi strukturu i naslove poglavlja iz izvornog teksta koji prevodi i komentariše. Nakon komparacije rukopisa sa izvornikom, da se zaključiti da se ne radi o integralnom i doslovnom prijevodu već o stanovitoj preradbi, pri čemu autor preuzima definicije i pravila klasične arapske stilistike iz izvornika te prevodi komentare i primjere koji su navedeni u izvorniku. Može se reći da se radi ustvari o nekoj vrsti kombinacije prijevoda i preradbe al-Taftāzānījevog djela, jer autor ne samo da prevodi pojedine dijelove, već ih i dodatno objašnjava. Redžić svoje djelo strukturira tako da skoro nakon svakog poglavlja koje preuzima iz *Muḥtaṣara* u izvornom obliku ili ga prevodi i prepričava na bosanskom jeziku, navodi svoje napomene koje nekad naziva *tanbīh* (pažnja), *taḍnīb* (popratna napomena), *'iḍāḥ* (pojašnjenje) a nekad na bosanskom jeziku *razjašnjenje*. Ovakvo strukturiranje djela sa dodatnim pojašnjenjima karakteristično je za mnoga klasična djela na arapskom jeziku. U jednom od svojih objašnjenja Redžić kaže:

²⁵ Mustafa ef. Redžić, *al-Ġuz' al-'awwal min al-tarġama al-Muḥtaṣar (al-ma'ānī)*, GHB u Sarajevu, br. 6742, fol. 1b. Dalje: Mustafa ef. Redžić, *al-Ġuz' al-'awwal...*

Tanbīh

Mi kad uzmemo te izgovorimo jedan govor svakako on mora sadržavati dvije stvari: prvo riječi (alfāz) a drugo značenje (al-ma'nā). Obzirom na (alfāz) ako nijesmo pogriješili onda je naš govor (faṣīḥ) a ako nijesmo pogriješili ni u alfāz ni u al-ma'nā onda je balīġ. Kako se vidi fesahat obuhvaća samo riječi a belagat i riječi i njihovo značenje. Papagaju koji lijepo izgovara riječi može se reći da je faṣīḥ ali pošto ne zna njihova sadržaja i ne svaća gđe koju treba postaviti ne može mu se reći da je balīġ. Iz ovoga razlaganja kako se vidi za očito jednog govora da li je on faṣīḥ i balīġ ili ne potrebno je poznavati ma'ānī i bayān dočim treći dio arapske stilistike badī' u ovome ne igra nikakvu ulogu on isključivo služi uljepšavanju govora.²⁶

Ove napomene predstavljaju neku vrstu potpoglavlja u kojima Redžić ponekad iznosi i dodatne informacije koje se ne nalaze u izvorniku te pokazuje da komunicira sa literaturom iz ove oblasti. U njima dodatno pojašnjava ono što je preuzeo iz izvornika, navodeći i nekoliko vlastitih primjera, što u konačnici njegovo djelo može okarakterisati i kao neku vrstu komentara prvog dijela al-Taftāzānījevog *Muḥtaṣara*.

Redžić potom – slijedeći izvornik, ali i sve ostale autore iz klasične arapske stilistike – svoje djelo započinje razmatranjem *al-faṣāḥe* i *al-bālaġe*. Ovo je, ustvari, preliminarno razmatranje o uvjetima koje je potrebno ispuniti da bi se riječ, odnosno konstrukcija mogla smatrati valjanom i dotjeranom, te o čemu mora voditi računa onaj koji govori kako bi sadržaj onoga što govori bio valjano iznesen i kako bi se na najbolji način zadovoljila komunikacijska i obavijesna funkcija njegovog iskaza.

Prevodeći i komentarišući izvornik, Redžić, kada govori o ispravnom i stilski uređenom iskazu, navodi klasične definicije *al-faṣāḥe* i *al-bālaġe*, pri čemu decidno navodi kojih sve manjkavosti jedan iskaz treba da bude lišen da bi se mogao smatrati ispravnim i stilski uređenim. Da bi riječ bila *faṣīḥ*, ona ne smije imati četiri negativne osobine, i to: inkompatibilitet konsonanata (*tanāfur al-hurūf*), neobičnosti u značenju (*ġarāba*), nepravilnosti oblika (*muḥālaḥa al-qiyās*) te zvukovni inkompatibilitet (*karāha fī al-sam* '). U širokom objašnjenju ovih negativnih osobina Redžić preuzima primjere koje navode svi klasici arapske stilistike pa i Hasan Kafija Pruščak. Tako Redžić navodi da do inkompatibiliteta konsonanata dolazi, na primjer, u riječi *mustešzirāt*; neobičnost u značenju se pojavljuje u slijedećem primjeru: *i nos kao surejdžijska sablja*, a primjer nepravilnosti oblika je: *al-ḥamd lillah al-'aġlal*. Svoje

²⁶ Ibid., fol. 3b.

izlaganje nastavlja govoreći o ispravnom iskazu – *al-kalām al-faṣīḥ*, navodeći kako i ispravan iskaz ne smije sadržavati manjkavosti poput međusobnog nesklada riječi (*tanāfur al-kalimāt*), nepravilnih sintaksičkih konstrukcija (*ḍuʿf al-taʿlīf*), pogrešnog poretka riječi (*al-taʿqīd al-lafẓī*), neispravne semantičke upotrebe riječi (*al-taʿqīd al-maʿnawī*), mnogostrukog ponavljanja riječi (*kaṭra al-takrār*) te slijeda više odredbenica u konstrukciji aneksije (*tatābuʿ al-idāfāt*). Za svaku od ovih manjkavosti Redžić nudi objašnjenje i mnogo primjera. Slijedeći primjer koji Redžić navodi u ovom dijelu a koji govori o negativnostima jednog iskaza ne nalazi se kod al-Taftāzānīja već ga Redžić preuzima iz literature. Naime, Redžić kaže:

...Ovome kao primjer donijecemo riječ takaʿkaʿtum koju je izgovorio ʿĪsā ibn ʿAmr u jednom svom govoru. Priča se da je on jednim nezgodnim slučajem pao na zemlju i povrijedio neke udove svoga tijela. I počeo je naricati. I tako je dao povoda da se svjetinja oko njega skupi na što je on rekao:

ما لكم تكأكتم عليّ كنتكأكنكم على ذي جنّة فا فرنقوا عنيّ

[Mā lakum takaʿkaʿtum ʿalayya ka takaʿkaʿikum ʿalā dī ġinna fa ʿfranqiʿū ʿanni²⁷ Šta vam je pa ste se okupili oko mene kao oko kakve lude opsjednute džinima?! Udaljite se od mene!]

Ovde je garabet kod riječi takaʿkaʿtum jer ova je riječ ġayr zāhir maʿnā i ġayr mafʿūl isti māl. Koji su se kapricirali da dođu do njezina značenja mnogo su imali truda i napora dok su doznali da ona dolazi na značenje iġtamaʿtum [iġtamaʿa – okupiti se].²⁸

Razmatrajući manjkavosti koje jedan iskaz ne smije da ima da bi bio ispravan, osim četiri koje navodi al-Taftāzānī (*tanāfur al-kalimāt* – međusobni nesklad riječi, *ḍuʿf al-taʿlīf* – nepravilnost sintaksičkih konstrukcija, *al-taʿqīd al-lafẓī* – pogrešan poredak riječi i *al-taʿqīd al-maʿnawī* – neispravne semantičke upotrebe riječi), Redžić navodi još dvije, i to: slijed više odredbenica u konstrukciji aneksije (*tatābuʿ al-idāfāt*) i mnogostruko ponavljanje riječi (*kaṭra al-takrār*). Ove dvije posljednje manjkavosti Redžić spominje, između ostalog, i prilikom analize jednog Ibn al-Muʿtazzovog stiha:

Tatābuʿ al-idāfāt i kaṭra al-takrār bez uvjetno ne mogu se ubrojiti u maḥall faṣāḥa. Jer nekada i jedno i drugo poljepšavaju govor. Kao kad uzmemo ovu kiticu velikog arapskog ediba i pjesnika princa iz Abasovića dinastije ʿAbdullāha ibn al-Muʿtazza izumitelja ilmi bedia i naj jačega

²⁷ U transkripciji rečenica i stihova koje autor navodi kao primjere na arapskom jeziku slijedili smo vokalizaciju koju je autor u rukopisu postavio.

²⁸ Mustafa ef. Redžić, *al-Ġuzʿal-ʿawwal...*, fol. 9b-10a.

čovjeka tešbihi. Osvjedočićemo se da on sa tetabuu idafetom nije pogriješio nego učinio nešto što poljepšava njegov govor:

لبسنا الى الخمار و النجم غائر غلالة ليل طُرزت بصباح
فظلّت تدير الكأس أيدي جا زر عناق دنانير الوجوه ملاح

[Labisnā ila-l-ḥumāri wa-n-nağmu gā'ir / Ġilālete laylin ṭurizat bi šabāh
Fa ḏallat tudīru-l-ka'sa 'aydī ḡāzir²⁹ / 'Itāqin danāniri-l-wuḡūh milāh

Mi smo pijančili dok zvijezde su se gasile

Spavaćicu noći jutarnje zrake su protkale.

Pa je čaša nastavila kružiti u rukama krčmarica

Koje drevno vino nose, poput zlatnika blistava im lica.]

Ovde kako se vidi ima više idafeta kao što idafet učini 'aydī ḡāzir 'itāq danānīr danānīr al-wuḡūh i tako je postao tatābu' al-idāfāt. Ali sad uzimmo ovde denanirov idafet vudžuhu to nije jedan obični idafet nego je to idafet mušebbeh bihi mušebehu što znači lica koja blistaju kao dinar: on je sa ovim idafetom napravio jedan tašbih balīḡ koji spada u muḥassināt. Jer je tešbih najbeligni u kom se ne donese edat tešbih. A on je baš sa ovim idafetom ukinuo edata i tako poljepšao svoj govor. Obzirom na ovo ovaj njegov tatābu' al-idāfāt nesmije se uvrstiti u maḥall fašāḥa. Osim toga još u bediu ima jedno pravilo koje se zove 'itrād a koje spada u muḥassināt ma'nawī: a to je nabrojiti očeve i djedove jednog čovjeka. U ovome slučaju tatābu' al-idāfāt ne spada u maḥall fašāḥa.³⁰

Inače ove dvije navedene manjkavosti navodi jedan drugi klasik arapske stilistike, po imenu al-Hāšimī u svom djelu *Ġawāhir al-balāḡa fī al-ma'ānī wa al-bayān wa al-badī'*.³¹

Nakon iscrpnog razmatranja *al-fašāḥe*, Redžić dalje nastavlja prevoditi ali i dodatno objašnjavati šta je to *al-balāḡa* i koja je razlika između *al-fašāḥe* i *al-bālāḡe*. Evo jednog primjera u kojem Redžić vrlo uspješno govori o definiciji *al-bālāḡe*, pri čemu svojim riječima interpretira taj dio izvornika:

Belaga po riječniku znači wuṣūl i 'intihā' što znači stići ili se približiti. Zato Arebun i veli بلغت المكان [Balaḡt al-makān. Stigao sam na određite.] i بلغ فلان مراده [Balāḡa fulān murādah. Čovjek je ostvario svoju namjeru.] Kada stigne na mjesto odn kad neko dođe do svoje želje. Govor je belig kada stigne 'awṣāf lafziyya i ma'nawiyya kojima se niskoje strane ne može ništa prigovoriti. Belaga po istilahu znači paziti

²⁹ U Ibn al-Mu'tazzovom *Divanu* umjesto riječi *al-ka's* stoji *al-rāḥ*, a umjesto riječi *ḡāzir* stoji *ḡādir*. Usporediti: 'Abdullāh ibn al-Mu'tazz, *Dīwān 'Abdullāh ibn al-Mu'tazz*, Maṭba'a al-'Iqbāl, Bayrūt, s.a., str. 217.

³⁰ Mustafa ef. Redžić, *al-Ġuz' al-'awwal...*, fol. 23b.

³¹ Podatak preuzet iz: Teufik Muftić, *Klasična arapska stilistika*, El-Kalem, Sarajevo, 1995., str 23. Dalje: Muftić, *Klasična arapska stilistika...*

na dalāla wuḍuḥ i muqtaḍā' maqām. U gore navedenom tarifu (definicija) spominje se muqtaḍā' ḥāl a to znači govor treba da odgovara halu i mekamu. Poznato je da govor ima razne svoje mekame kao npr 'itlāq ta'kīd ḥaḍf 'itbāt i slično. Riječi ako se ne upotrijebe na svome mjestu dotični govor ne može biti fesih. Kod govora kako su god mekami (muḥtalif) tako isto moraju biti i halovi. Npr nekada se musnad odn musnad 'ilayh spominje a nekada haẓf čine. Nekada ma'rifa a nekad nekira. Kod riječi nekada se traži taqḍīm a nekada ta'hīr. Kod rečenica nekada se traži waṣl a nekada faṣl. Kod ibare nekada je potreban 'iḡāz a nekada 'itnāb a nekada musāwāt. Drukčije se govori oštroumnom čovjeku a drukčije glupanu [...] Belagat ima svoje stupnjeve (martaba). Što god govor bude više odgovarao muktedi halu on zauzima viši stupanj u belagatu. Najvećega je stupnja granica 'i'ḡāz. To znači nedokučivo nešto zapravo ono što drugi ne može učiniti a to je Kur'an.³²

Redžić svoje djelo nastavlja razmatranjem prvog dijela (*al-fann al-'awwal*) klasične arapske stilistike a to je '*ilm al-ma'ānī*, što doslovno znači *znanost o značenjima*. Evo kako Redžić svojim riječima definiše znanost o značenjima:

Ma'ānī je ḡam' od riječi ma'nā a po istilahu ilmi bejana znači izraz sa riječima od onoga što čovjek želi objasniti. Ovaj izraz sastoji se od dvije stvari subjekat musnad 'ilayh i predikat musnad. Nisbet koji se nalazi između ove dvije stvari naziva se 'isnād. Zapravo 'isnād znači sastaviti musneda i musned ilejhi-a tako da jedan od njija pokazuje jedan sud (ḥukm) koji se odnosi na drugoga. Ovaj sud može biti pozitivan (muṭbit) a može biti negativan (manfī) kao الله واحد لا شريك له ['Allāh Wāḥid lā šerīk lah. Allah je jedan, On nema suparnika.]³³

Nakon klasične definicije znanosti o značenjima kao sposobnosti prilagođavanja iskaza zahtjevu govorne situacije, Redžić preuzima ustaljenu podjelu ove nauke na osam *babova* – poglavlja³⁴ i to:

Prvo poglavlje: O modalitetima obavijesne predikacije i obavijesnom iskazu

Drugo poglavlje: O stanjima subjekta

Treće poglavlje: O stanjima predikata

Četvrto poglavlje: O elementima ovisnim o glagolu

Peto poglavlje: O restrikciji

³² Mustafa ef. Redžić, *al-Ġuz' al-'awwal...*, fol. 25b-26a.

³³ Ibid., fol. 36a.

³⁴ Već smo naglasili kako Redžić ne prevodi niti glavne definicije niti same pojmove iz arapske stilistike. Shodno tome, pojmove i naslove koji se gore navode u prijevodu na bosanski jezik morali smo preuzeti iz djela na bosanskom jeziku koja govore o arapskoj stilistici. (Npr. Muftić, *Klasična arapska stilistika*.)

Šesto poglavlje: O al-'inšā' - iskazima

Sedmo poglavlje: O sindetskom i asindetskom odnosu među rečenicama

Osmo poglavlje: O konciznosti, opširnosti i uobičajenom načinu izražavanja.

Nakon što je naznačio koja su poglavlja znanosti o značenjima, Redžić daje sažet, ali vrlo sadržajan presjek rada na polju ove nauke, navodeći sve važnije učenjake koji su se bavili arapskom stilistikom te njihova djela. U ovom presjeku spominje al-Ġurġānija kao utemeljitelja ove nauke, te ostale važne klasike kao što su Abū 'Ubayda al-Muṭennā, Ibn Qutayba, al-Ġāhiz, al-Mubarrad, 'Abdullāh ibn al-Mu'tazz i dr. Treba napomenuti da se ovaj presjek ne nalazi u izvorniku već ga Redžić sastavlja prema vlastitim saznanjima iz literature s kojom komunicira.

U rukopisu koji je pred nama, Redžić opširno obrađuje samo prva dva poglavlja znanosti o značenjima, i to poglavlje *O modalitetima obavijesne predikacije i o obavijesnom iskazu* ('aḥwāl al-'isnād al-ḥabarī) i poglavlje *O stanjima subjekta* ('aḥwāl al-musnad 'ilayh) te djelimično obrađuje i treće poglavlje koje nosi naziv *O stanjima predikata* ('aḥwāl al-musnad). Nakon toga, nema ni stranica u svesci u kojoj je Redžić pisao svoj prijevod/preradbu, tako da ne znamo da li je nastavio sa prevođenjem u nekoj drugoj svesci. Smatramo da je logično da je imao namjeru nastaviti sa prevođenjem, jer svoje djelo naslovljava kao *Prvi dio prijevoda*. Možemo pretpostaviti da je čak nastavio sa prijevodom i dovršio ga, ali da je rukopis, usljed raznih nesretnih okolnosti koje su u njegovo vrijeme vladale, ili izgubljen ili je potpuno nestao. Do danas nije poznato postoji li još koja sveska, niti se zna da li je Redžića nešto spriječilo da nastavi svoj rad.

6. NEKE OSOBENOSTI REDŽIĆEVE ARAPSKE STILISTIKE

Iz naslova i podnaslova Redžićevog djela da se zaključiti da se radi o prijevodu prvog dijela poznatog djela iz arapske stilistike, al-Taftāzānījevog *Muḥtaṣara*, koji govori o znanosti o značenjima ('ilm al-ma'ānī) koja u klasičnoj arapskoj stilistici predstavlja jednu od tri glavne discipline kojima se ova nauka bavi. Ipak, Redžić ovaj dio ne prevodi integralno već parcijalno, objašnjavajući sva važnija pravila prvog od tri glavna poglavlja arapske stilistike. U svome radu on pokazuje veoma visok nivo poznavanja arapskog jezika jer ima dovoljno hrabrosti da se uhvati u koštac sa prevođenjem ovog iznimno teškog i kapitalnog djela. Redžić stalno komunicira ne samo sa al-Taftāzānījevim djelom već i sa još jednim velikanom arapske stilistike – al-Qazwīnījem i njegovim djelom *Talḥiṣ al-Miftāḥ*. Ova Redžićeva komunikacija je

logična ako znamo da al-Taftāzānī svoje djelo strukturira tako što uz izvorni tekst, u njegovom slučaju al-Qazwīnījev *Talhīs al-Miftāh*, navodi vlastite komentare koji tako zajedno sa originalom čine *Muhtašar*. Redžić, moglo bi se reći, vrši određenu preradbu *Muhtašara*, pri čemu iz njega preuzima najvažnije definicije i pravila koja kasnije dodatno svojim riječima obrazlaže te tako koncipira svoje djelo kao svojevrsnu preradbu onog dijela *Muhtašara* koji govori o znanosti o značenjima. Osim sa ovom dvojicom velikana arapske stilistike, Redžić komunicira i sa drugim autorima i literaturom, jer na određenim mjestima daje dopunu onome što preuzima iz izvornika i donosi informacije kojih nema u izvorniku. Kako smo već naveli, razmatrajući manjkavosti koje jedan iskaz ne smije imati da bi bio ispravan, osim četiri koje navodi al-Taftāzānī on navodi još dvije koje spominje al-Hāšimī, a to su slijed više odredbenica u konstrukciji aneksije, (*tatābu‘ al-idāfāt*) i mnogostruko ponavljanje riječi, (*katra al-takrār*).³⁵

Arapska stilistika sa svojim nimalo lahkim pravilima i terminima nije jednostavna nauka ni za shvatiti, a naročito prevoditi na bosanski jezik u vrijeme kada nije bilo mnogo literature na bosanskom jeziku i kada prevodilaštvo sigurno nije bilo razvijeno kao danas. Stoga se o Redžiću može govoriti ne samo kao o poznavaoцу arapske stilistike već i kao o jednom od pionira prevodilaštva kod Bošnjaka. Redžić sasvim dobro razumije i interpretira dvojicu velikana ove nauke suvereno vladajući stručnim stilističkim inventarom. On često daje dodatne primjere kojim pojašnjava stilistička pravila. Iako mu je jezik prožet arapskim terminima, koje ponekad navodi u izvornom obliku a ponekad ih adaptira u bosanski jezik, to ne umanjuje vrijednost njegovog naučnog i prevoditeljskog pregalaštva. Može se reći da upravo to daje njegovom jeziku posebnu draž, jer u Redžićevoj opredijeljenosti da piše na arebici, stalno adaptirajući arapske riječi u bosanski jezik, i to u vremenu kada je latinica dobila na širokoj upotrebi, prepoznajemo želju da se uprkos vremenu i prilikama koje su tada vladale da doprinos čuvanju islamske kulturne baštine u Bosni i Hercegovini. Redžić nastoji da na jednostavan način, jednostavnim jezikom, predstavi i objasni sva važna pravila klasične arapske stilistike koja preuzima iz djela dvojice spomenutih velikana ove nauke. Navešćemo nekoliko pasusa u kojima Redžić govori o historijatu arapske stilistike a u kojima dolazi do izražaja Redžićev jezik i stil. Naime, Redžić kaže:

Gore je rečeno da je ilmi meani ona nauka pomoću koje se čovjek čuva od pogreške pri izražaju svojih misli. Ilmi meani je mawdū‘ lafz ‘arab. Obzirom na njegovo djelovanje na onu stvar koju mutekellim

³⁵ Muftić, *Klasična arapska stilistika...*, str. 23.

namjerava a korist je (fā'ida) od ove nauke poznavanje 'i'ḡāz al-Qur'ān i 'asrār (tajne) fesahata i belagata u prozi i pjesmi. Ove je nauke vadija šejh 'Abd al-Qāhir al-Ġurġānī za vremena Abbasovića kad se je razvila borba među ulemom u pogledu jezikoslovlja. Počeli su jedni drugima nabrajati pogreške pozivajući se na Kur'an. U ovoj borbi eimme-i luga podijelio se je u dvije grupe. Jedni su se služili sa ši'r al-Qur'ān i štitili su ga a drugi sa ši'r al-hadīṭ. Te kad se je hilaf povećao u pogledu kelam džejjida redijja među esatin edebom osjetila se je jaka potreba jednih pravila, ili pravije rečeno jednog zakona po kome će se suditi ko ima pravo.³⁶

Redžiću bi se, uslovno rečeno, moglo zamjeriti zbog toga što ne piše na latinici u doba kada se latinica prilično raširila, što bi moglo, na prvi pogled, obezvrijediti njegov rad. Međutim, njegova posvećenost arapskom pismu i arebici ne mora nužno ukazivati na manjak stručnosti ili prosvjetiteljskog duha, već jednostavno na snažnu predanost vlastitoj islamskoj tradiciji koju Redžić silno želi da sačuva. U prilog ovome ide i činjenica da i sam Handžić u jednom od svojih radova koji govore o književnom stvaralaštvu Bošnjaka naprosto žali što arebica stagnira i polahko nestaje. Handžić, naime, kaže: "Tek u skora vremena bijaše se 'arebica' dosta popravila i usavršila baš kao bolesnik koji se pred smrt rastrijezni i osjeti da mu je bolje. Sada to pismo pomalo izumire i sva je prilika, a samo Bog budućnost zna, da će i do kraja propasti ako se ne bi način i program nastave po mektebima promijenio."³⁷ S druge strane, njegovo nastojanje da piše na bosanskom jeziku, makar i arebičkim pismom, može se posmatrati i u kontekstu doprinosa očuvanju bosanskog jezika, jer, kako navodi Huković, upravo udžbenička literatura ovog karaktera znatno je doprinijela očuvanju i razvoju narodnog jezika te je skoro u potpunosti potisnula turski i arapski jezik. Nadalje, "i to što je pismo ostalo arapsko nije toliko bitno sa stanovišta njegovanja jezičkog izraza, jer je prelazak na latiničko-ćiriličko pismo bio lahak i bezbolan", zaključuje Huković.³⁸

Redžić najčešće ne prevodi definicije i termine iz arapske stilistike vjerovatno ne želeći ih ni na koji način skrnaviti, ali zato prevodi komentare i često daje vlastita objašnjenja za njih. On nekad integralno prevodi al-Taftāzānījeve komentare a nekad ih skraćuje i prepričava svojim riječima. Budući da smo kazali da je dobro poznavao arapski jezik što pokazuje i njegov prevodilački rad, malo je vjerovatno da nije

³⁶ Mustafa ef. Redžić, *al-Ġuz' al-'awwal...*, fol. 33b-34a.

³⁷ Mehmed Handžić, *Izabrana djela, knjiga I, Teme iz književne historije*, Ogledalo, Sarajevo, 1999., str. 409.

³⁸ Huković, *Alhamijado književnost...*, str. 215.

mogao i ove definicije i termine uspješno prevesti. Jedan od razloga za ostavljanje definicija i pravila u njihovom izvornom obliku je taj što Redžić svoje djelo piše za potrebe struke, tako da nema potrebe prevoditi definicije i pravila jer ih stručnjaci dobro razumiju, te imaju odgovornost da ih interpretiraju đacima.

Redžić pokazuje i to da komunicira sa tadašnjom literaturom koja tretira pitanja jezika jer za klasičnu *'ilm al-balāghu* bez kolebanja koristi termin *arapska stilistika* koji je novijeg datuma.³⁹ Redžić kaže:

*Arapska stilistika za islamsku ulemu toliko je važna da se od vajkada po njoj očituje sposobnost jednog alima. Ko ne poznaje arapsku stilistiku (ma'ānī bayān i baḍī') taj ne može svatiti sadržaja Kur'ana i hadisa. Ko ne pozna meanijska pravila taj neima pojma o rečitosti. (fesahatu i belagatu) Arapska stilistika kako smo rekli djeli se na tri djela ma'ānī bayān i baḍī'.*⁴⁰

Treba kazati da se termin *stilistika* prvi put javlja u XIX stoljeću. Disciplina koja je prethodila stilistici, a ticala se, na neki način istog predmeta, jeste retorika. Naime, u literaturi na evropskim jezicima za *'ilm al-balāghu* i danas se koristi termin *arapska retorika* a i savremeni arapski autori za stilistiku ne koriste termin *'ilm al-balāgha*, već novouvedeni termin *al-uslūbiyya (uslūb – stil, način)*.⁴¹ Iz navedenog se jasno vidi da i danas postoje određena kolebanja u pogledu imenovanja ove discipline, pa nam se čini važnim da naglasimo da se Redžić od samog početka opredjeljuje za termin *arapska stilistika*, i to u vremenu kada nije bilo mnogo literature iz ove oblasti kao danas i kada komunikacije nisu bile razvijene kao danas. Ne znamo pouzdano ko je prvi put u Bosni i Hercegovini upotrijebio termin *stilistika* da označi *'ilm al-balāghu*, niti znamo s kojom je sve literaturom mogao komunicirati Redžić, jer se pouzdano zna da do tada nije bila objavljena nijedna arapska stilistika na bosanskom jeziku.

³⁹ Mujić, naprimjer, u svom radu obrazlaže zašto se on opredjeljuje za termin *arapska stilistika* i kaže da za to postoje dva razloga. Prvi razlog je to što se u literaturi na bosanskom jeziku koja se bavi ovom tematikom termin *arapska stilistika* mnogo češće koristi nego *arapska retorika*, dok je drugi razlog vezan za sam predmet kojim se *'ilm al-balāgha* bavi. Ne radi se, kako to Mujić navodi, o disciplini koja se bavi time kako osposobiti govornika da ovlada ubjeđivačkim tehnikama koje će mu pomoći da odnese pobjedu u sudskim sporovima, ili ga podučiti kako da izazove ushite kod slušalaca. Arapska stilistika skoro da i ne poznaje govornika u formalnom smislu, i u njoj nećemo naći zasebna djela koja se bave obrazovanjem govornika. “Naglasak u *'ilm al-balāghu*”, zaključuje Mujić, “nije na govorniku već na riječi”. Vidjeti: Munir Mujić, *Arapska stilistika u djelu Hasana Kafije Prušćaka*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2007., str. 6.

⁴⁰ Mustafa ef. Redžić, *al-Ġuz' al-'awwal...*, fol. 2a.

⁴¹ Usporediti: Hussein Abdul-Raof, *Arabic Rhetoric, a Pragmatic Analysis*, Routledge, New York, 2006.

Redžić nakon svakog pravila iz arapske stilistike koje preuzima čas od al-Taftāzānīja čas od al-Qazwīnīja, navodi vlastita objašnjenja koja on naziva ponekad *tanbīh* (pažnja), *taḏnīb* (napomena), *īdāh* (pojašnjenje) a ponekad *razjašnjenje*. Ovo je još jedan od razloga zašto se njegovo djelo ne može nazvati klasičnim prijevodom. Istina, i al-Qazwīnī i al-Taftāzānī ponekad navode *tanbīh* u svojim djelima, s tim što oni to čine rjeđe, dok Redžić ponekad prepričava njihovo objašnjenje a često daje vlastito.⁴² U ovim objašnjenjima on najčešće dodatno obrazlaže određeno pravilo iz arapske stilistike ili neku definiciju na svoj način. Također često navodi i razmišljanja islamske uleme i velikana arapske stilistike, poput Ğurġānīja i Nazzāma kao i islamskih filozofa, mutekellimuna i mu'tezilita. Redžić ne navodi samo klasične primjere i stihove koje preuzima od dvojice autoriteta ove nauke, već i vlastite, te obilje kur'anskih ajeta kojima potkrepljuje svoja razmišljanja.

Jedan dio informacija koje navodi u objašnjenjima nisu uopće prevedeni ni preuzeti od al-Taftāzānīja već su rezultat njegove komunikacije sa literaturom iz ove oblasti, ali i vlastitog promišljanja. U svojim objašnjenjima Redžić pokazuje vrlo visok nivo upućenosti u arapsku stilistiku ali i u islamske nauke i islamsku filozofiju, tako da ova objašnjenja njegovome djelu daju notu originalnosti u pravom smislu riječi. Osim u ovim objašnjenjima, on i u samom tekstu koji preuzima od al-Taftāzānīja, ili ga prepričava, dodaje svoje informacije. Npr. u uvodnom razmatranju o '*ilm al-ma'ānī*, osim definicije i govora koji navodi od al-Taftāzānīja, on daje jedan sažet historijski prikaz nastajanja i razvitka klasične arapske stilistike. U ovom uvodu Redžić govori o samim počecima rada na arapskoj stilistici te najvažnijim autorima i njihovim djelima iz klasične arapske stilistike.

Nadalje, kao što smo već spomenuli, nije isključeno da je Redžićeva ambicija bila da se po njegovoj knjizi predaje arapska stilistika u nekoj od medresa ili srednjih škola. Sam koncept prevođenja i preradbe djela upućuje na to. Uzmemo li obzir i činjenicu koju navodi Huković,⁴³ da je u toku pola stoljeća od 1890. do 1941. godine izašlo mnogo vjerskih publikacija, i to pretežno udžbeničke literature za sve stupnjeve škola – od početnih (mekteba) pa do srednjih i viših škola, na bosanskom jeziku arebicom, ne čini nam se nevjerovatnim da je i Redžić imao namjeru da sa svojim djelom participira u navedenim aktivnostima. Znamo li za činjenicu da u to vrijeme, bar koliko nam dostupna literatura kazuje, nije postojao udžbenik iz arapske stilistike na bosanskom jeziku, nastojanje

⁴² Usporediti sa: Sa'd al-dīn al-Taftāzānī, *Muhtaṣar al-Sa'd*, al-Maktaba al-'Aṣriyya, Bayrūt, 2003.

⁴³ Huković, *Alhamijado književnost...*, str. 215.

Redžića da sastavi djelo po kojem bi se mogla predavati arapska stilistika na bosanskom jeziku čini nam se još vrednijim. Naime, sve do tada postojali su udžbenici iz arapske stilistike na arapskom jeziku koje su sastavljali bošnjački poznati učenjaci poput Hasana Kafije Pruščaka i drugih, ali nije postojao udžbenik iz arapske stilistike na bosanskom jeziku. Sokolović u pregledu štampanih djela na srpsko-hrvatskom jeziku muslimana Bosne i Hercegovine ne navodi niti jedno štampano djelo iz arapske stilistike pisano na bosanskom jeziku, bilo na latinici bilo na arebici, u periodu od 1878. do 1948. godine. On navodi nekoliko udžbenika iz oblasti islamskih nauka i arapske gramatike štampanih na latinici i arebici, ali ne navodi ni jedan iz arapske stilistike.⁴⁴ Sokolović temeljito opisuje i vrijeme kada su udžbenici nastajali i štampani i ukazuje na veoma tešku situaciju za vrijeme dva svjetska rata te opću melanholiju koja se pojavila kod svih ljudi, pa tako i kod tadašnjih učenjaka. On, naime, kaže: “U vremenu, o kome je riječ u naslovu ove radnje, nastupila su još i dva svjetska rata, pa ne samo da su mnoge knjige i druga djela uništeni, nego mnogome nije bilo ni do knjiga, budući se radilo o prečemu, borbi za opstanak i održanje života [...] Kad je tako s onim djelima pisanim latinicom ili ćirilicom, kako li je tek sa onim koja su pisana arapskim slovima a našim jezikom (alhamijado).”⁴⁵ Imajući u vidu ovakve okolnosti te činjenicu da je Redžić živio u provinciji, možemo zaključiti da je bilo teško očekivati da njegovo djelo doživi objavljivanje. Ipak ozbiljnost koju on pokazuje u svom radu navodi nas na pomisao da je, vjerovatno poznavajući stanje sa udžbenicima na bosanskom jeziku, Redžić namjeravao i štampati svoj rad. S druge strane, imajući u vidu ono što Sokolović kaže, ne možemo biti sigurni da Redžićevo djelo i nije nekad štampano, ali da je vremenom izgubljeno i nestalo u vihoru rata.

Bez imalo sumnje, možemo zaključiti da je rukopis arapske stilistike Mustafe ef. Redžića, ako ne prva, onda sigurno jedna od prvih arapskih stilistika napisanih na bosanskom jeziku čime se ubraja, kao što smo već napomenuli, u djela bosanske alhamijado pismenosti. Ako uzmemo u obzir da se sve do pojave *Klasične arapske stilistike* Teufika Muftića nije uopće, koliko je poznato u našim naučnim krugovima, pisalo o arapskoj stilistici na bosanskom jeziku, usudićemo se reći da je onda ovo Redžićevo djelo ustvari svojevrsna preteča literature ove vrste. Naime, kako Muftić sam kaže u predgovoru svojoj knjizi, njegova *Klasična arapska stilistika* je “prvi pokušaj kod nas da se, manje više u formi udžbenika, iznese sve najbitnije o klasičnoj arapskoj stilistici

⁴⁴ Vidjeti: Osman A. Sokolović, *Pregled štampanih djela na srpsko-hrvatskom jeziku muslimana Bosne i Hercegovine od 1878-1948 godine*, Separat iz Glasnika Vrhovnog islamskog starješinstva za 1955/57 g., Štamparski zavod “Veselin Masleša”, Sarajevo, 1957.

⁴⁵ *Ibid.*, str., 4-5.

u obimu i načinu kako je to uglavnom vršeno u nastavi kod nas, a i kod Arapa i drugdje, sve do naših dana.”⁴⁶ Nakon analize Redžićevog djela te svojevršne komparacije sa Muftićevom *Klasičnom arapskom stilistikom*, dolazimo do zaključka da je Redžić najvjerovatnije imao ambiciju da sastavi neku vrstu djela – preradbe iz arapske stilistike koje bi moglo poslužiti, između ostalog, i za neku od tadašnjih škola ili medresa. I zaista, može se lahko uočiti da Redžićeva *Stilistika* svojom strukturom unekoliko podsjeća na Muftićevu. Muftićevo djelo je, naravno, mnogo obimnije i urađeno je savremenom metodologijom, te svojim kvalitetom nesumnjivo nadvisuje Redžićevo. Ipak, Redžić svoje djelo koncipira tako da daje najvažnije informacije iz arapske stilistike koje uvijek prati klasičnim primjerima bilo iz *Kur'ana* bilo iz arapske poezije koje možemo naći i kod Muftića. S druge strane, Redžić svoje djelo naslovljava kao prvi dio prijevoda *al-Muhtašara*, što znači da je njegovo djelo nedovršeno, i da je, znamo li da postoje još dvije okvirne discipline kojima se bavi klasična arapska stilistika a koje obrađuje i al-Taftāzānī, vrlo vjerovatno planirao i da nastavi svoj rad. Niko ne može tvrditi da Redžić i nije nastavio da prevodi i prerađuje al-Taftāzānījev *al-Muhtašar* te da je i dovršio prvi dio i radio na preostala dva dijela.

Treba naglasiti i to da se Redžićeva arapska stilistika ne bi trebala procjenjivati sa stanovišta današnjih metodoloških i kritičkih iskustava, već ju je potrebno smjestiti u kontekst njenog vremena, kako naučni tako i opći društveni, te na osnovu toga izvršiti temeljitu valorizaciju.

Poznavajući Redžićevo vrijeme i prilike, te nakon uvida u njegovo djelo, moramo naglasiti kako se Redžić u isto vrijeme nadaje kao jedan od prvih priređivača klasične arapske stilistike na bosanskom jeziku i jedan od posljednjih klasika bosanske alhamijado pismenosti.

IZVORI I LITERATURA

A. IZVOR

Mustafa ef. Redžić, *al-Ġuz' al-'awwal min al-tarġama al-Muhtašar (al-ma'ānī)*, GHB u Sarajevu br. 6742 (fol. 1b-111a).

B. LITERATURA

Abdul-Raof, Hussein, *Arabic Rhetoric, a Pragmatic Analysis*, Routledge, New York, 2006.

al-Taftāzānī, Sa'd al-Dīn, *Muhtašar al-Sa'd*, al-Maktaba al-'Ašriyya, Bayrūt, 2003.

⁴⁶ Muftić, *Klasična arapska stilistika...*, str. 5.

- Duraković, Esad, *Arapska stilistika u Bosni. Ahmed Sin Hasanov Bošnjak o metafori*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XXIII, Sarajevo, 2000.
- Duraković, Esad, *Orijentologija. Univerzum sakralnoga teksta*, Tugra, Sarajevo, 2007.
- Duraković, Esad, *Prolegomena za historiju književnosti orijentalno-islamskoga kruga*, Connectum, Sarajevo, 2005.
- Handžić, Mehmed, *Izabrana djela*, knjiga I, *Teme iz književne historije*, Ogledalo, Sarajevo, 1999.
- Handžić, Mehmed, *Izabrana djela*, knjiga IV, *Tefsirske i hadiske rasprave*, Ogledalo, Sarajevo, 1999.
- Huković, Muhamed, *Alhamijado književnost i njeni stvaraoci*, Svjetlost, Sarajevo, 1986.
- Ibn al-Mu‘tazz, ‘Abdullāh, *Dīwān ‘Abdullāh ibn al-Mu‘tazz*, Maṭba‘a al-‘Iqbāl, Bayrūt, s. a.
- Janković, Srđan, “Ortografsko usavršavanje naše arebice”, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 38/1988., Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1989., str. 9-40.
- Karić, Enes, “Širina Handžićeva djela”, u: Mehmed Handžić, *Izabrana djela*, knjiga IV, *Tefsirske i hadiske rasprave*, Ogledalo, Sarajevo, 1999., str. 5-44.
- Kasumović, Ismet, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, Islamski kulturni centar Mostar, Mostar, 1999.
- Latić, Džemaludin, *Stil kur’anskog izraza*, El-Kalem, Sarajevo, 1999.
- Ljubović, Amir i Sulejman Grozdanić, *Prozna književnost Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima*, Orijentalni institut, Posebna izdanja XVII, Sarajevo, 1995.
- Muftić, Teufik, *Klasična arapska stilistika*, El-Kalem, Sarajevo, 1995.
- Mujić, Munir, *Arapska stilistika u djelu Hasana Kafije Pruščaka*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2007.
- Sokolović, Osman A., *Pregled štampanih djela na srpsko-hrvatskom jeziku muslimana Bosne i Hercegovine od 1878-1948 godine*, Separat iz Glasnika Vrhovnog islamskog starješinstva za 1955/57 g., Štamparski zavod “Veselin Masleša”, Sarajevo, 1957.
- Suljić, Hifzija, “Mustafa ef. Redžić. Uz 4-godišnjicu smrti”, *Glasnik VIS-a* 6/’83., Vrhovno islamsko starješinstvo u SFRJ, Sarajevo, 1983., str. 879-881.
- Šabanović, Hazim *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973.

ME’ANIJA MUSTAFE EF. REDŽIĆA
PRILOG PROUČAVANJU ARAPSKE STILISTIKE U BOSNI I
HERCEGOVINI U PRVOJ POLOVINI XX STOLJEĆA

Sažetak

U radu se predstavlja rukopisno djelo *al-Ġuz’ al-’awwal min al-tarġama al-Muḥtaṣar (al-ma’ānī)*, ili u prijevodu na bosanski jezik *Prvi dio*

prijeвода "Sažetka" (*Znanost o značenjima*). Autor djela je, bosansko-hercegovačkoj nauci malo poznati autor, Mustafa ef. Redžić iz mjesta Atmačići pored Bijeljine. Rukopis djela se nalazi u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu (GHB br. 6742). Djelo ima 111 strana (1b-111a) a pisano je najvjerojatnije pred kraj prve polovine XX stoljeća na bosanskom jeziku arebičkim pismom, čime se ubraja u djela bosanske alhamijado pismenosti. Djelo predstavlja neku vrstu prijevoda/preradbe prvog dijela poznatog djela iz klasične arapske stilistike koje nosi naziv *al-Šarḥ al-Muḥtaṣar li Talḥiṣ al-Miftāḥ* a koje je napisao jedan od velikana ove nauke Sa'd al-Dīn al-Taftāzānī. Svojim sadržajem i strukturom djelo podsjeća na sva ostala klasična djela iz ove oblasti. Novina koja daje određenu notu originalnosti ovom djelu jeste ta što autor, osim prevođenja pravila i definicija te komentara sadržanih u izvorniku, daje i vlastite komentare, i tako pokazuje da komunicira sa literaturom iz ove oblasti, te na način vrlo blizak modernom strukturiranju jedne studije formira svoje djelo. Autor suvereno vlada arapskim jezikom i stručnim inventarom klasične arapske stilistike. Djelo strukturom također podsjeća i na udžbenik pravljen za neku od medresa ili srednjih škola u sjeveroistočnoj Bosni. Ipak, jedna od karakteristika koja daje važnost ovom djelu jeste ta da je ovo djelo jedan od prvih pokušaja da se predstavi arapska stilistika na bosanskom jeziku, što je, za doba u kojem je autor živio, sigurno hvale vrijedan poduhvat. Osim strukturom, sadržajem i karakteristikama Redžićeva djela, rad se bavi i vrlo složenim i teškim prilikama u prvoj polovini XX stoljeća kada ovo djelo nastaje.

ME'ANIJA BY MUSTAFA EF. REDZIC
TOWARDS NEW STUDIES OF ARABIC STYLISTICS IN BOSNIA
AND HERZEGOVINA IN THE FIRST HALF OF 20TH CENTURY

Summary

This work deals with *al-Ġuz' al-'awwal min al-tarġama al-Muḥtaṣar (al-ma'ānī)* or *The First Part of the Translation of "Summary" (Science of Meanings)*. The author of the manuscript is not so known. His name is Mustafa ef. Redzic and he is from Atmacici village nearby Bijeljina. The manuscript is found in Gazi Husrev Bey Library in Sarajevo (GHB no. 6742). It contains 111 pages (1b-111a). The manuscript has been written most probably at the end of the first half of the 20th century. It is written in Bosnian language but with Arabic orthography which makes this work a part of Bosnian alhamiado literature.

This manuscript is a kind of edited translation of the first part *al-Šarḥ al-Muḥtaṣar li Talḥiṣ al-Miftāḥ* which is well known masterpiece of classical Arabic stylistic by Sa‘d al-Dīn al-Taftāzānī. By its structure and content the manuscript resembles many other works from his field. The originality of the manuscript is reflected in author’s own commentaries and explanations. In this way, he communicates with the literature from the field of stylistic. Furthermore, the author maintains the structure of his work in a very modern way. He masters Arabic language and competent literature from classical Arabic stylistics.

From the other side, this manuscript might be a kind of manual and course book used in madrasas and high schools in northern Bosnia. One of the most significant characteristics of this manuscript is that it represents one of the first studies of Arabic stylistics in Bosnian language. Beside the structure and the content of the manuscript, this work analyses complex situation of period when the manuscript was completed.

Key words: literature, Arabic stylistics, 20th century, Bosnia and Herzegovina, Mustafa ef. Redžić.